

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2022. – Т. 46. – С. 42-50
DOI: 10.31861/mhpi2022.46.42-50

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2022. – Volume. 46. – pp. 42-50
DOI: 10.31861/mhpi2022.46.42-50

УДК 32.019.5

© Олександр Филипчук¹

Використання середньовічного минулого в Російській Федерації: Володимир Святий, «Свята Русь» та російсько-українська війна

У статті розглядається використання середньовічного минулого у російській історичній політиці напередодні та під час російсько-української війни. У першій частині цієї роботи аналізується роль середньовічного минулого, на прикладі середньовічної Русі, для різних етапів агресії РФ щодо України. Визначено, що перетворення середньовічної Русі на заповідник міфів має тривале підґрунтя в становленні історичної політики РФ упродовж 1991–2014 рр. та включає активне використання кількох вкрай архаїчних концептів («Руський світ», «Руська земля» та «Свята Русь»). Порівнюючи їх вжиток відповідно до визначених етапів історичної політики, доводимо, що впровадження концепту «історичної Росії» активізувалося з початком російсько-української війни. У межах цього порушується питання залучення образу середньовічного князя Володимира Святого як для знаходження «історичної Росії», так й для формування історичної політики після 2014 року. Констатовано, що впровадження цього образу середньовічного князя стало новою іконою концепту «Святої Русі». У другій частині простежено піднесення та падіння концепту «Свята Русь» для історичної політики РФ. Встановлено, що з початком російсько-української війни «Свята Русь» поступово виходить із вжитку через неможливість обґрунтування легітимізації війни у межах цієї парадигми. Натомість, недавні спроби патріарха Кирила врятувати цей архаїчний концепт за допомогою псевдо-візантійської риторики не мали успіху.

Ключові слова: історична політика, російсько-українська війна, «Свята Русь», князь Володимир Святий.

The Uses of the Medieval Past in the Russian Federation: St. Volodymyr, “Holy Rus” and the Russia-Ukraine War

The phenomenon of the uses of the Medieval Past in history politics became extremely visible in Russia in the past decade, and remains central for their political agenda of a full-scale *invasion on Ukraine on 24 February 2022*. This short article examines the uses of the Medieval Rus' in the Russian history politics before and during the Russia-Ukraine war. The first section considers the role of medieval Rus for the various stages of Russian aggression against Ukraine. The involving the medieval history to history politics presents several myths created in different times and for other auditoria's. It includes the active uses of several extremely archaic concepts (“Russian World”, “Russian land” and “Holy Rus”) which were in a basis for the formation of the Russian history politics in 1991–2014. The following part explores the renaissance of the political cult of the Prince Volodymyr. I argue that the role of this political cult of medieval prince in Putin's Russia has changed following Russia's annexation of Crimea. On one hand, this political cult was dedicated to the Reconquista of the “historical Russia” and his road headed to Kyiv. On other, St. Volodymyr has become the icon of “Holy Rus”. Unlike real history of this medieval prince, this new role of St. Volodymyr in the Russian history politics after 2014 had anti-Western reminiscences. The final part leads to a re-examination of the much-debated issue of “Holy Rus”. The section demonstrates that the archaic elements of this church concept collapsed in the light of the Russia-Ukraine war. It concludes that this fiction of the Russian history politics was not suitable for the legitimization of the war. The recent attempts by Patriarch Ki-

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: o.fylpchuk@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-5185-1743>.

rill (with the help of pseudo-Byzantine rhetoric) toward to save this archaic concept have not been successful.

Keywords: historical politics, Russia-Ukraine war, “Holy Rus”, St. Volodymyr.

Постановка наукової проблеми та її значення. Використання середньовічного минулого в сучасній політиці часто розглядається як частина медієвелізму, де мотиви звернення аж до настільки далекої історії не завжди очевидні. Хоча нині тезис американського медієвіста Патріка Гірі про конструкцію середньовічного коріння сучасних націй видається перебільшеним², однак нерідко практичний характер використання середньовічного минулого зводився не лише до «боїв за історію», але й прямо стосувався історичної політики, політики пам'яті, публічної інструментації середніх віків тощо³. Місце середньовічного минулого в цих часто бурхливих і не лише історіографічних процесах видається цілком відмінним. Як недавно показав Ієн Вуд, битви за імперію Карла Великого залишилися в далекому минулому, коли її спадщина тепер є частиною спільного європейського дому⁴.

Очевидно, ідентична доля мала би мати місце у випадку середньовічної Русі, держави, територія котрої охоплювала більшість просторів нинішньої Північно-Східної Європи. Однак впливовими інструментаційними стараннями (які межують з мегаломанією) Російської Федерації середньовічна Русь – держава, спадщина котрої безумовно належить усій Європі – була перетворена у справжній заповідник міфів, повний арсенал котрих був використаний Володимиром Путіним для підготовки та часткового обґрунтування російського вторгнення в Україну.

Цей заповідник міфів, на перший погляд, може видатися дуже химерним. Перш за все, простір Русі, який до того ж вимагає «приватизації» видається «міфічним» чи навіть «метафізичним». Це «Свята Русь», залишається незмінною крізь віки і закликає до повернення «спадщини». Поруч з нею, але не ідентична їй існує «історична Росія», яке веде до Києва, Чернігова і Переяслава також. Як й годиться для цього нео-середньовічного нарративу, святі повинні допомогти «повернути» землі. Ця роль належить князю Володимирі Святому, якому ще з 2014 року Володимир Путін доручив покровительство над цією «реконкістою».

У цьому нехитрому наборі химер, виплесканих з усією повнотою після 24 лютого 2022 р. зійшлися міфи різного часу і до того ж призначені для різних аудиторій. Якщо тиранія концепту «Свята Русь» лежить в площині ще докритичної історіографії, то знаходження «історичної Росії» виглядає відверто новим на тлі вкрай архаїчних концептів «Руського світу», «Руської землі», «руського народу» тощо. Коли теоретичні основи останнього концепту більше тяжіють до російського націоналізму, то «Свята Русь» має відверто церковний характер. Парадоксально, але збирання «спадщини» Русі та віднайдення «історичної Росії» під час російсько-української війни привело до сподіваного кінця концепту «Свята Русь».

Аналіз останніх досліджень. Контурам нео-медієвелізму в Росії та його впливу на поточну політику приділено кілька важливих робіт. З-поміж них варто виокремити праці Діни Хапаєвої⁵ та Річарда Уца⁶, а з недавніх – роботу Хізєр Колмен⁷. Натомість, концепту «Свята Русь» приділена значна література, однак нових робіт особливо щодо використання цього міфу бракує. Винятком є праця Алєна Безансона⁸, а також недавня стаття М. Суслова⁹. Щодо використання об-

² Geary, P. (2002). *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*. Princeton, N.J., Princeton University Press, pp.

³ Як приклад див. колекцію статей (2011), *The Uses of the Middle Ages in Modern European States History, Nationhood and the Search for Origins*, ed. R.J.W. Evans. Palgrave Macmillan, 2011.

⁴ Wood, I (2016). *The Moderns Origins of the Early Middle Ages*. Oxford, Oxford University Press, pp. 310–330.

⁵ Khapaeva, D. (2017). Neomedievalism as a Future Society: The Case of Russia, *The Year's Work in Medievalism* 32. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/theyearsworkinmedievalism/all-issues/32-2017>. (дата перегляду – 11.11.2022).

⁶ Utz, R. (2017). Medievalism is a Global Phenomenon: Including Russia. *The Year's Work in Medievalism* 32. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/theyearsworkinmedievalism/all-issues/32-2017>. (дата перегляду – 11.11.2022).

⁷ Coleman, H. (2018). From Kiev Across All Russia: The 900th Anniversary of the Christianization of Rus' and the Making of a National Saint in the Imperial Borderlands. *Ab Imperio* 4, pp. 95–129.

⁸ Безансон, А. (2017). *Свята Русь*, пер. з франц. Т. Марусика. Київ, Кліо.

разу св. Володимира у агресії щодо України примітною є праця Шона Гріффіна, який нині готує й комплексну роботу присвячену історичній політиці Володимира Путіна¹⁰. Окрема група праць належить українським історикам, які з немалим завзяттям зреагували на «історичну» статтю Володимира Путіна, а згодом під егідою Інститут історії України НАН України підготували окреме двохтомне видання «Перелом: війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини»¹¹.

Мета статті – проаналізувати використання РФ середньовічного минулого під час російсько-української війни. Звідси, завдання першої частини цієї статті полягатиме у розгляді ролі середньовічного минулого для різних етапів агресії РФ щодо України. Тут зупинемося на питанні як образ середньовічного князя Володимира Святого став рупором знаходження «історичної Росії». Натомість, завдання другої частини – розглянути спробу повернення концепту «Свята Русь» до вжитку під час російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Як сформувалися вказані міти російського медієвелізму і чому саме вони стали одним із рупорів диктатури Володимира Путіна? Перш ніж перейти до використання образу князя Володимира Святого для легітимізації агресивної політики стосовно України, варто простежити складання цього міфічного історичного ландшафту. Примітно, що повернення старих міфів після 1991 року, як-от ще середньовічних «Руської землі» чи «Святої Русі», не стерло радянське чи вже пострадянське бачення історії середньовічної Русі¹². Останнє, попри помітний ухил у бік російського шовінізму особливо у час 1940–1950-х роках, все ж у значній мірі апелювало до «спільної спадщини» без помітного сакрального чи релігійного фактору. Хоча концепт «Святої Русі» тріумфально повернувся до РФ на тлі церковного відродження в 1990-х роках, його вплив на історичну політику РФ до 2000 року був не значним. У цей час ідеї «Святої Русі» приваблюють радше політичних маргіналів; навіть у середовищі РПЦ концепт «Святої Русі» мав наліт відверто еміграційного характеру, привнесеного в час перебудови у Радянському Союзі.

Складніше із ідеєю «історичної Росії». Не вдаючись тут у дискусії навколо спроби чи радше відсутності побудови в Росії національної держави, відзначимо, що падіння Радянського Союзу похитнуло усталений радянський наратив стосовно середньовічної Русі. У цьому контексті, історична політика РФ в 1990-ті роки одразу ж отримала надзвичайно серйозну проблему, котра підважувала звичні устої класичного російського мета-наративу, а саме: Київ як політичний центр середньовічної Русі вперше у модерній історії опинився поза впливом Росії. Ба більше, Київ, Чернігів та Переяслав вже перестали бути «російськими» містами, а знаходилися у складі іншої новопосталої держави – України. Спершу це мало катастрофічне значення для осмислення минулого у світлі усіх зазначених міфів. Як пояснити те, що Київ не є «російським» містом, коли, за влучним спостереженням Стівена Величенка, не було жодного російського підручника з історії, який би не виводив російське минуле з берегів Дніпра¹³?

Для історичної політики РФ в 1990-ті роки була характерна спроба вийти за межі цього накресленого глухого кута. Зокрема, вже з початку 1990- років, виникла альтернативна ідея щодо пошуку «нової» столиці Русі. Цією столицею була оголошена Ладога, де поміщали перших руських князів, свідчення чого підтверджували «критичною» масою скандинавських старожитностей. Хоча старанням багатьох спеціалістів як-от Є. Носова, А. Кіріпнікова та інших було немало зроблено для з'ясування минулого Ладоги упродовж IX–X ст., все ж вибір був не надто вдалим. З одного боку, перетворення Ладоги «першу столицю» Русі було санкціоновано Володимиром Путіним, який відвідав Ладогу і навіть прийняв участь у археологічних розкопках, кот-

⁹ Suslov, M. (2014). Holy Rus: The Geopolitical Imagination in the Contemporary Russian Orthodox Church. *Russian Politics and Law* 52.3, pp. 67–86.

¹⁰ Griffin, S. (2020). Putin's Medieval Weapons in the War against Ukraine. *Studies in Medievalism* XXIX, pp. 13–20.

¹¹ Смолій, В. (2022). *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини*. У 2-х кн., за ред. В. Смолія, Київ, Інститут історії України. 802 с.

¹² З нових праць див. Halperin, Ch. (2022). The Rise and Demise of the Myth of the Rus' Land. *Leeds: Arc Humanities Press*, pp. 1–5.

¹³ Velychenko, S. (2015). Medieval Myths and the Imaginary “Kievan Origins” of Russia. *Ювілейний збірник на честь професора Павла-Роберта Магочія*. Ужгород, Видавництво В. Падяка. pp. 587–595.

рі у той час вів А. Кірпи́чников¹⁴. Хоча у опублікованих згодом працях про Ладогу – першу столицю Русі – фото з Володимиром Путіним на розкопках значно більше ніж, власне, скандинавських старожитностей¹⁵, однак поступово до ідеї «першої столиці», північної альтернативи Києву, охололи й в Москві. Це можна пояснити кількома причинами. З огляду на характерну мегаломанію властиву для історичної політики Росії, доволі скромний характер Ладоги, дрібного форту серед безлюдних окраїн, мало надавався для глорифікації¹⁶. Навіть для неспеціаліста, саме порівняння масштабу Ладоги та Києва вело до сумного фіналу «першої столиці» Русі. З огляду на те, що маємо серйозні перерви у житті Ладоги (зокрема, в найбільш яскравий час ранньої Русі форт був спалений), то «перша столиця» від того видавалася вкрай штучною конструкцією.

Утім, була й інша причина, яка, схоже, так фатально відобразилася на ідеї «першої столиці». З початку 2000-х років, відбувається повернення історичної політики назад до Києва. Болюча поразка Володимира Путіна внаслідок Помаранчевої революції в Україні в 2004 році привела до завершення пошуків «першої столиці» Русі. Натомість, саме з цього часу повернення «історичної Росії» до Києва в історичній політиці РФ активніше підкріплюється вкрай архаїчними концептами, на кшталт, «Руського світу», «Руської землі», «Святої Русі» тощо.

Враховуючи те, що історична політика України в час президента Віктора Ющенка також не без успіху апелювала до середньовічної Русі, то «бої за історію» отримали мало не дзеркальне відображення. Так, у 2008 році Віктор Ющенко встановив свято «День Хрещення Русі-України»¹⁷. Аналогічно, у 2010 році, президент Дмитро Медведєв ввів свято «День хрещення Русі», який вкотре приводив «історичну Росію» до Києва¹⁸. Якщо у Україні свято «День Хрещення Русі-України» став днем української державності лише віднедавна, то у РФ у 2012 році святкували «1150 років російської державності»¹⁹.

Включення «Дня хрещення Русі» до поточної історичної політики РФ мало на меті не лише історичне обґрунтування витоків Росії, але й вело до консолідації та посилення проросійських сил в Україні. Звідси, архаїчна риторика «Святої Русі» дуже придалася на цьому етапі історичної політики РФ.

Її герменевтична природа залишилася незмінною. Як раніше, це був духовний метафізичний простір, який не зазнав жодних змін за віки, які пройшли після навернення князя Володимира Святого до християнства та Акту Хрещення Русі. Якщо московський патріарх Алексій II у 2008 р. в Києві наголошував на лише «спільності» хрещення, то риторика «Святої Русі» зростала далі співмірно із російським впливом. Так, патріарх Кирило під час відвідин Києва вдався до нехитрого лозунгу: «Росія, Україна, Білорусь: це є Свята Русь». Щодо виміру останньої, то патріарх зазначав, що «Свята Русь не є імперія», однак не відкидав, що вона може бути нею у майбутньому. Ба більше, глорифікація цього архаїчного концепту доповнювалася «красою» Святої Русі та неоднозначним як на ієрарха твердженням, що «Свята Русь це влада»²⁰.

Викладення цього набору старих та нових формул для окреслення концепту «Свята Русь» доповнювалося й відвертою екзальтацією навколо повернення патріарха до знову «російського» міста Києва, там, де мала місце «купіль» Святої Русі. Згідно, цієї ж міфологеми, «народ» князя Володимира Святого нікуди не дівся, а він і є «російський» народ нині.

¹⁴ Кирпи́чников, А.Н.; Сарабьянов, В.Д. (2003). *Старая Ладога. Древняя столица Руси*. Санкт-Петербург, Издательство Славия.

¹⁵ Кирпи́чников, А.Н.; Сарабьянов, В.Д. (2003). *Старая Ладога. Древняя столица Руси*. Санкт-Петербург, Издательство Славия; також див. її нове видання цієї ж роботи (2016).

¹⁶ Franklin, S.; Shepard, J. (1996). *The emergence of Rus 750–1200*. Longman History of Russia. London-New York, Longman.

¹⁷ Указ Президента України №668/2008 Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/6682008-7760>. (дата перегляду – 11.11.2022).

¹⁸ The UNIAN news agency. Режим доступу: <https://www.unian.net/world/363352-medvedev-sdelal-den-krescheniya-rusi-gosudarstvennyim-prazdnikom.html> (дата перегляду – 11.11.2022).

¹⁹ Серед багатьох публікацій, які побачили світ з нагоди цього «ювілею» в 2012 р. див. Мельникова, Е. (2012). *Древняя Русь и среднековая Европа: возникновение государств. Материалы конференции*. Москва, ИВИ РАН. Примітно, що «ювілей» ще не мав антизахідного напруження.

²⁰ Griffin, S. (2020). Putin's Medieval Weapons in the War against Ukraine. *Studies in Medievalism* XXIX. pp. 13–20.

Таким чином, почин середньовічного князя вказує не лише на єдине «спільне» минуле, але, головне, веде до спільного майбутнього. Слідуючи цьому міфу, Київ є тим місцем пам'яті російського народу аж від часу хрещення у 988 р. Останнє привело до вагомий переоцінки образу князя Володимира Святого в російській культурній політиці в 2004–2013 роках. Якщо раніше, цей образ знаходився далеко у тіні князя Олександра Невського²¹, то з 2008 року спостерігаємо мутацію смислів пов'язаних із князем Володимиром Святим.

З одного боку, переоцінка хрещення Русі в історичній політиці РФ вела до необхідності більшого акцентування на ролі Володимира Великого для «Святої Русі». З іншого, агресія РФ проти України, починаючи з 2014 року привела до Криму як, цього разу, місця навернення князя Володимира до християнства. Звідси, Херсонес (Корсунь) як місце навернення князя Володимира було оголошене Володимиром Путіним як «сакральне» для росіян²². Натомість, виправдання агресії щодо України могло тепер звестися до нехитрої формули, на кшталт того, що «російський народ багато віків бореться за те, щоби стати біля своєї історичної духовної купелі»²³.

У річищі цього нового простору постала й нова історична політика після 2014 року, де постать князя Володимира Святого займала чим раз вагоміше місце. Зокрема, у 2016 році у Москві Володимир Путін відкрив пам'ятник князю Володимирі. Сама висота монументу – майже 20 метрів – вказувала на повернення князя до Москви, дарма, що цього міста ще не існувало у правління князя Володимира Великого. Згідно промови Володимира Путіна, «новий пам'ятник – шана нашому видатному предку. Особливо шанованому святому, державному діячеві та воїну, духовному засновнику держави російської»²⁴.

Перетворюючи князя Володимира у засновника «держави російської», президент РФ знайшов новий символ для пострадянської Росії. Використання нового образу Володимира Святого прочитувалося із усією прямоотою у словах патріарха Кирила: «... символ єдності всіх народів, батьком яких він є. А це народи історичної Русі, які нині проживають у межах багатьох держав. Пам'ятник батькові може бути скрізь, де живуть його діти, в цьому немає ніякого протиріччя, але погано, якщо діти забувають, що у них один батько»²⁵.

Ця нова ікона «Святої Русі» з 2014 року мала відверто антизахідний характер. Парадоксально, але саме антизахідний підтекст напрочуд уподібнював конструювання нового образу князя Володимира Святого із уже усталеним образом Олександра Невського у російській культурній пам'яті. Якщо так би мовити «антизахідний» курс Олександра Невського шанувався й радянською владою²⁶, то перетворення князя Володимира Святого у жупел антизахідництва після 2014 року виглядало відверто надуманим і таким, що взагалі не знаходило якогось відблиску в середньовічних джерелах про князя.

Подібне трактування ролі князя в «Святій Русі» не лише не змінилося після 24 лютого 2022 року, але й набуло ще більш гостріших форм. Зокрема, у своїй сумновідомій «історичній» статті від літа 2021 року, Володимир Путін знайшов місце для князя Володимира Святого в російському традиційному ізоляціонізмі. Стосовно князя, то його майбутнє України, на думку Володимира Путіна, не віддільне від «духовного вибору Святого Володимира». Оскільки, за словами Путіна, Володимир «був і Новгородським, і Великим Київським князем, і сьогодні багато в чому визначає нашу спорідненість...»²⁷.

²¹ Про образ Олександра Невського у російській історичній політиці упродовж часу довгої тривалості див. Шенк, Ф. (2007). *Александр Невский в русской культурной памяти: Святой, правитель, национальный герой (1263–2000)*. Москва, Новое литературное обозрение, 619 с.

²² BBC. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141110_putin_on_history_ukraine_vc. (дата перегляду – 11.11.2022).

²³ Там само.

²⁴ *Dzerkalo Tyzhnia*. Режим доступу: https://zn.ua/ukr/WORLD/bilya-moskovskogo-kremlya-vstanovili-pamyatnik-kiyivskomu-knyazu-volodimiru-223608_.html (дата перегляду – 11.11.2022).

²⁵ *Ukrainska Pravda* Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/11/4/7125774/> (дата перегляду – 11.11.2022).

²⁶ Шенк, Ф. (2007). *Александр Невский в русской культурной памяти: Святой, правитель, национальный герой (1263-2000)*. Москва, Новое литературное обозрение, 619 с.

²⁷ *Istorychna Pravda*. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/short/2021/07/13/159826/> (дата перегляду – 11.11.2022).

Отже, знаходження «історичної Росії» від 2021 року вже не потребує пошуку «першої столиці». На цьому тлі, постать Володимира Святого дозволяє об'єднати й Новгород і Київ і Херсонес (Корсунь) у єдиний простір, де все же живе «народ» Володимира. Бо ж цей «народ», слідуючи одній із ключових тем статті Володимира Путіна, як виявилось досі існує. Включення до поточної історичної політики РФ настільки архаїчних концептів привело до дивної метаморфози в дискурсах Володимира Путіна та патріарха Кирила. Якщо президент РФ раніше апелював до ідей «Русского мира», то згодом ближче до початку російсько-української війни звернувся до концепту «Святої Русі», додавши до неї й Володимира Святого. У той ж час, бачимо, зворотну риторику патріарха Кирила, котрий від, зрештою, цілком церковного дискурсу «Святої Русі» перейшов до більш нейтрального і ширшого «Русского мира».

Після 24 лютого 2022 року «середньовічний арсенал» історичної політики РФ не зазнав якихось різких оновлень. Утім, виникли цілком очевидні проблеми із найдавнішим концептом – «Свята Русь». Як легітимізувати війну з Україною в межах цієї парадигми? Чи це взагалі можливо? Перебираючи набір міфів, використовуваних раніше в історичній політиці до лютого 2022 року, бачимо, що війна з Україною унеможливила апеляцію ані до хрещення Русі, ані до спільної спадщини чи навіть «народу» Володимира Святого. Навпаки, на перший план вийшла ідея «історичної Росії», у межах котрої вже не було місця для порохунків із середньовічною Руссю. Ба більше, оголошення території України не спільною спадщиною Русі, а безпосередньо «історичною Росією» знімало попередні протиріччя і тепер дозволяє уникнути небезпечної конотації із «Святою Руссю». Інакше, як пояснити війну із «братнім» народом, який хрестили у тій же Володимировій «купелі»? Позаяк ця спільна «купіль» встигла обзавестися поважним місцем у концепті «Свята Русь», то надалі вживання РПЦ та патріархом Кирилом поняття «братовбивча війна» залишало мало місця для рефлексій над майбутнім цього архаїчного концепту. Оскільки розв'язана Володимиром Путіним війна явно не надавалася на «релігійну», то концепт «Свята Русь» опинився між двох вогнів. З одного боку, йому на зміну у церковному дискурсі прийшла «братовбивча війна». З іншого, у політичному дискурсі – апеляція до «історичної Русі» підважила саму основу «Святої Русі». Врятувати концепт «Святої Русі» намагалися за допомогою засобів із псевдо-візантійського теологічного арсеналу. Приміром, оголошуючи війну «братовбивчою» патріарх Кирило акцентував, вочевидь, не стільки на християнському змісті війни як такої, а виходив, власне, із візантійського тлумачення будь-якої війни між християнами як громадянської війни.

На цьому псевдо-візантійський арсенал не завершився. Примітно, що окрім ідеї про «братовбивчу війну» або громадянську війну як таку, патріарх Кирило у своїй проповіді від 25 вересня 2022 р. використав ще кілька засобів з цього псевдо-візантійського арсеналу. Зокрема, спершу патріарх, адресуючи свої слова щойно мобілізованим громадянам РФ на війну з Україною, твердив, що «йдіть сміливо виконувати свій військовий обов'язок, як каже священне писання, ви будете разом із Богом у його царстві, у його славі, у його вічному житті»²⁸. Хоча алюзія на Святе Писання в контексті військового обов'язку виглядає дуже натягнуто, далі риторику патріарха лише зростає у силі. Зокрема, цілком несподівано патріарх Кирило звертається до теми жертви: «Церква усвідомлює, що якщо хтось, керований почуттям обов'язку, необхідністю скласти присягу, залишається вірним своєму покликанию і гине при виконанні військового обов'язку, то він, безсумнівно, робить діяння, рівносильне жертві»²⁹. Далі, патріарх додає, що «він себе приносить у жертву за інших, і тому віримо, що ця жертва змиває всі гріхи, які людина здійснила»³⁰.

Долучаючи до цих слів вже довільну інтерпретацію на кшталт, «жертвність є найбільш велика ознака людських якостей», патріарх Кирило повертається до, як виявилось, головної теми своєї проповіді. Адресуючи свої слова мобілізованим він вкотре наголосив: «Христос воскрес, і

²⁸ Television news service (TSN). Режим доступу: <https://tsn.ua/svit/cya-zhertva-zmivaye-vsi-grihi-patriarh-kirilo-zayaviv-scho-mobilizovani-yaki-zaginat-v-ukrayini-potrapiyat-do-rayu-2165866.html> (дата перегляду – 11.11.2022).

²⁹ Relihiyana Pravda. Режим доступу: <https://religionpravda.com.ua/?p=83831> (дата перегляду – 11.11.2022).

³⁰ Там само.

ви воскреснете»³¹. Обіцянка з боку РПЦ вічного життя і спокути гріхів усім російським солдатам, які воюють чи будуть воювати в Україні, викликала справедливий резонанс не лише серед громадськості, але й в теологічному середовищі. Одразу ж було вказано те, що патріарх не зумів підкріпити свою ідею про мучеництво і жертвність російських солдат в Україні жодними аргументами з православної теології. Аналізуючи слова Кирила, вже С. Шумило справедливо зауважив, що викладена патріархом ідея радше близька до ісламської ідеї джихаду, а ніж до православного християнства³².

Не заперечуючи тут ймовірного впливу джихаду на загальну конструкцію цієї ідеї, утім, бачимо й істотну відмінність. Апелюючи до «братовбивчої» війни, патріарх Кирило цілком виключає «базовий» компонент, а саме: війна за віру. Яким чином, російський солдат не воюючи за віру отримає вінець мучеництва? Створюючи довільну конструкцію жертви, патріарх Кирило, схоже, як й в інших випадках, намагався слідувати псевдо-візантійському арсеналу.

Однак як раз з цим були й проблеми. На відміну від цілого набору різних формул для обґрунтування «братовбивчої війни», ідея «священної війни» була чужою як для Візантії, так й, головне, для візантійської теології. Попри поодинокі спроби рефлексії навколо питання прилучення до святості воїнів, які впали на полі бою, ані ідея про мучеництво, ані про жертву не прижилися у візантійській теології. Не дивно, що патріарх Кирило, надаючи жертвний вінець російським солдатам, тим не менш, повертає назад у своїй риториці. Саме вживання тут «рівноносильне» жертві замість жертви як такої, можливо, свідчить про різкий брак аргументів для конструкції цього нового образу російських солдат в Україні.

Висновки. Використання наративів середньовічного минулого в російсько-українській війні на тлі справжньої одержимості історією Володимира Путіна справляє кілька вагомих ефектів. Передусім, завершення пошуків «першої столиці» Росії у 2000-х рр. привело до повернення «історичної Росії» знову до Києва. Підкріплення цього повернення вкрай архаїчними концептами як-от «Русского мира», «Руської землі» та «Святої Русі», дозволяло не лише конструювати ідею тисячолітньої «історичної Росії», але й частково обґрунтувати агресію щодо України після 2014 р. У світлі цієї «історичної революції» Володимира Путіна медієвелізм став частиною поточної політики, у якій досі існує середньовічна «Руська земля» з таким же середньовічним «Руським народом». На цьому тлі, роль середньовічного князя Володимира Святого набула справжньої мегаломанії в історичній політиці РФ. Надаючи цьому образу князя Володимира Святого не властивого йому ізоляціонізму та антизахідництва, вписання спадщини цього середньовічного князя до «Святої Русі» стало неодмінною основою для створення нових російських місць пам'яті пов'язаних з князем. У цьому винайденому історичному ландшафті тепер займали місце не лише Новгород, але Київ та особливо Херсонес.

Тим не менш, російсько-українська війна привела до істотної модифікації цих архаїчних концептів історичної політики РФ. Якщо піднесення концепту «Свята Русь» набувало стрімкого поширення упродовж останніх двадцяти років, то розв'язана Володимиром Путіним війна привела до швидкого падіння цього тривкого пізньосередньовічного міту. Апеляція до «історичної Росії» не залишала тепер місця ані для «святої купелі», ані для Володимира Святого. Натомість, спроба патріарха Кирила врятувати концепт «Святої Русі» за допомогою засобів із псевдо-візантійського теологічного арсеналу не мала особливого успіху.

³¹ Television news service (TSN). Режим доступу: <https://tsn.ua/svit/cya-zhertva-zmivaye-vsi-grihi-patriark-kirilo-zayaviv-scho-mobilizovani-yaki-zaginut-v-ukrayini-potrapplyat-do-rayu-2165866.html> (дата перегляду – 11.11.2022).

³² Шумило, С. (2022). «Православний шахідизм» та неоязичницька теологія війни московського патріарха Кирила. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/kyrylo-hundyayev-russkyu-myr-ideolohiyavinyu/32054793.html> (дата перегляду 11.11.2022).

Список джерел

1. Безансон, А. (2017). *Свята Русь*, пер. з франц. Т. Марусика. Київ, Кліо. 112 с.
2. Мельникова, Е. (2012). *Древняя Русь и средневековая Европа: возникновение государств. Материалы конференции*, за ред. Москва, ИВИ РАН.
3. Кирпичников, А.Н.; Сарабьянов, В.Д. (2003). *Старая Ладога. Древняя столица Руси. Санкт-Петербург, Издательство Славия. 184 с.*
4. Смолій, В. (2022). *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. У 2-х кн.*, за ред. В. Смолія. Київ, Інститут історії України. 802 с.
5. Указ Президента України №668/2008 Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/6682008-7760> (дата перегляду – 11.11.2022).
6. Шенк, Ф. (2007). *Александр Невский в русской культурной памяти: Святой, правитель, национальный герой (1263-2000)*. Москва, Новое литературное обозрение, 619 с.
7. Шумило, С. (2022). «Православний шахідизм» та неоязичницька теологія війни московського патріарха Кирила Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/kyrylo-hundyayev-russkuu-mug-ideolohiya-viynu/32054793.html> (дата перегляду – 11.11.2022).
8. BBC. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141110_putin_on_history_ukraine_vs. (дата перегляду – 11.11.2022).
9. Coleman, H. (2018). From Kiev Across All Russia: The 900th Anniversary of the Christianization of Rus' and the Making of a National Saint in the Imperial Borderlands. *Ab Imperio* 4, pp. 95–129.
10. *Dzerkalo Tyzhnia*. Режим доступу: https://zn.ua/ukr/WORLD/bilya-moskovskogo-kremlya-vstanovili-ram-yatnik-kiyivskomu-knyazu-volodimiru-223608_.html (дата перегляду – 11.11.2022).
11. Evans R.J.W. (ed.) (2011). *The Uses of the Middle Ages in Modern European States History, Nationhood and the Search for Origins*. Palgrave Macmillan, 2011.
12. Franklin, S; Shepard, J. (1996). *The emergence of Rus 750–1200*. Longman History of Russia. London-New York, Longman.
13. Geary, P. (2002). *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*. Princeton, N.J., Princeton University Press.
14. Griffin S. (2020). Putin's Medieval Weapons in the War against Ukraine. *Studies in Medievalism* XXIX. pp. 13-20.
15. Halperin, Ch. (2022). *The Rise and Demise of the Myth of the Rus' Land*. Leeds, Arc Humanities Press
16. Istorychna Pravda. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/short/2021/07/13/159826/> (дата перегляду – 11.11.2022).
17. Kharaeva, D. (2017). Neomedievalism as a Future Society: The Case of Russia, *The Year's Work in Medievalism* 32. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/theyearsworkinmedievalism/all-issues/32-2017> (дата перегляду – 11.11.2022).
18. Relihiyna Pravda. Режим доступу: <https://religionpravda.com.ua/?p=83831> (дата перегляду – 11.11.2022).
19. Suslov, M. (2014). Holy Rus: The Geopolitical Imagination in the Contemporary Russian Orthodox Church. *Russian Politics and Law* 52.3, pp. 67–86.
20. Television news service (TSN). Режим доступу: <https://tsn.ua/svit/cya-zhertva-zmivaye-vsi-grihi-patriarh-kirilo-zayaviv-scho-mobilizovani-yaki-zaginut-v-ukrayini-potraplyat-do-rayu-2165866.html> (дата перегляду – 11.11.2022).
21. The UNIAN news agency. Режим доступу: <https://www.unian.net/world/363352-medvedev-sdelal-den-krescheniya-rusi-gosudarstvennyim-prazdnikom.html> (дата перегляду – 11.11.2022).
22. Ukrainska Pravda. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/11/4/7125774/>. (дата перегляду – 11.11.2022).
23. Utz, R. (2017). Medievalism is a Global Phenomenon: Including Russia. *The Year's Work in Medievalism* 32. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/theyearsworkinmedievalism/all-issues/32-2017> (дата перегляду – 11.11.2022).
24. Velychenko, S. (2015). Medieval Myths and the Imaginary “Kievan Origins” of Russia. *Ювілейний збірник на честь професора Павла-Роберта Магочія*. Ужгород, Видавництво В. Падяка. pp. 587-595.
25. Wood, I (2016). *The Moderns Origins of the Early Middle Ages*. Oxford, Oxford University Press, pp. 310-330.

Refereces

1. Bezanson, A. (2017). *Sviata Rus*, per. z frants. T. Marusyka. Kyiv, Klio. 112 p.
2. Melnicova, E. (2012) *Drevnyaya Rus i srednekovaya Evropa: vzniknoenie gosudarstv. Materialy konferentsii*. Moskva, IVI RAN, 2012. 358 p.
3. Kirpichnikov, A.N; Sarabyanov, V.D. (2003). *Staraya Ladoga. Drevnyaya stolitsa Rusi*. Sankt-Peterburg, Izdatelstvo Slaviya. 184 p.
4. Smolii, V. (2022). *Perelom: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynushyny. U 2-kh kn., za red. V. Smoliia*. Kyiv, Instytut istorii Ukrainy. 802 p.
5. Ukaz Prezydenta Ukrainy №668/2008 Regym dostupu: <https://www.president.gov.ua/documents/6682008-7760> (Data peregljadu – 11.11.2022).
6. Shenk, F. (2007). Aleksandr Nevskiy v russkoy kulturnoy pamyati: Svyatoy, pravitel, natsionalnyi geroy (1263-2000). Moskva, Novoe literaturnoe obozrenie, 619 p.
7. Shumylo, S. (2022). «Pravoslavnyi shakhidyzm» ta neozychnytska teolohiia viiny moskovskoho patriarkha Kyryla Regym dostupu: <https://www.radiosvoboda.org/a/kyrylo-hundyayev-russkyy-myri-ideolohiya-viiny/32054793.html> (Data peregljadu – 11.11.2022).
8. BBC. Regym dostupu: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141110_putin_on_history_ukraine_vc. (Data peregljadu – 11.11.2022).
9. Coleman, H. (2018). From Kiev Across All Russia: The 900th Anniversary of the Christianization of Rus' and the Making of a National Saint in the Imperial Borderlands. *Ab Imperio* 4, pp. 95–129.
10. *Dzerkalo Tyzhnia*. Regym dostupu: https://zn.ua/ukr/WORLD/bilya-moskovskogo-kremlya-vstanovili-pam-yatnik-kiyivskomu-knyazyu-volodimiru-223608_.html (Data peregljadu – 11.11.2022).
11. Evans R.J.W. (ed.) (2011). *The Uses of the Middle Ages in Modern European States History, Nationhood and the Search for Origins*. Palgrave Macmillan. 296 p.
12. Franklin, S; Shepard, J. (1996). *The emergence of Rus 750–1200*. Longman History of Russia. London-New York, Longman. 450 p.
13. Geary, P. (2002). *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*. Princeton, N.J., Princeton University Press. 200 p.
14. Griffin S. (2020). Putin's Medieval Weapons in the War against Ukraine. *Studies in Medievalism* XXIX. pp. 13-20.
15. Halperin, Ch. (2022). *The Rise and Demise of the Myth of the Rus' Land*. Leeds, Arc Humanities Press
16. Istorychna Pravda. Regym dostupu: <https://www.istpravda.com.ua/short/2021/07/13/159826/> (Data peregljadu – 11.11.2022).
17. Khapaeva, D. (2017). Neomedievalism as a Future Society: The Case of Russia, *The Year's Work in Medievalism* 32. Regym dostupu: <https://sites.google.com/site/theyearsworkinmedievalism/all-issues/32-2017>(Data peregljadu – 11.11.2022).
18. Relihiyna Pravda. Regym dostupu: <https://religionpravda.com.ua/?p=83831> (Data peregljadu – 11.11.2022).
19. Suslov, M. (2014). Holy Rus: The Geopolitical Imagination in the Contemporary Russian Orthodox Church. *Russian Politics and Law* 52.3, pp. 67–86.
20. Television news service (TSN). Regym dostupu: <https://tsn.ua/svit/cya-zhertva-zmivaye-vsi-grihi-patriarh-kirilo-zayaviv-scho-mobilizovani-yaki-zaginut-v-ukrayini-potraplyat-do-rayu-2165866.html> (Data peregljadu – 11.11.2022).
21. The UNIAN news agency. Regym dostupu: <https://www.unian.net/world/363352-medvedev-sdelal-den-krescheniya-rusi-gosudarstvennyim-prazdnikom.html> ((Data peregljadu – 11.11.2022).
22. Ukrainska Pravda. Regym dostupu: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/11/4/7125774/>. (Data peregljadu – 11.11.2022).
23. Utz, R. (2017). Medievalism is a Global Phenomenon: Including Russia. *The Year's Work in Medievalism* 32. Regym dostupu: <https://sites.google.com/site/theyearsworkinmedievalism/all-issues/32-2017>(Data peregljadu – 11.11.2022).
24. Velychenko, S. (2015). Medieval Myths and the Imaginary “Kievan Origins” of Russia. *Yuvileinyi zbirnyk na chest profesora Pavla-Roberta Magochiia*. Uzhhorod, Vydavnytstvo V. Padiaka. pp. 587-595.
25. Wood, I (2016). *The Moderns Origins of the Early Middle Ages*. Oxford, Oxford University Press. 374 c.